

ФЕМІНІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС

У статті досліджуються особливості романної прози американської письменниці Дж.К. Оутс у феміністському аспекті. Розглядаються риси феміністської літератури, які проявляються у створених романісткою жіночих образах і проблематиці романів. Творчість письменниці тлумачиться як явище, яке виникло на маргінесі багатьох факторів культурного життя другої половини XX та початку XXI століття.

Творчість Джойс Керол Оутс – унікальне явище, яке виникло на перехрещенні багатьох факторів соціально-політичного та культурного життя свого часу. У творчості Дж.К. Оутс своєрідно відбилося становлення світових культурних процесів і філософських пошуків другої половини XX століття та початку XXI століття. Специфіка творчого пошуку цієї письменниці полягає, на нашу думку, у своєрідності проблематики і створеної системи образів, використанні нових художніх засобів відображення дійсності поряд з традиційними.

Вивченням творчості Джойс Керол Оутс займалися такі відомі критики та літературознавці, як: У. Аллен, К. Бастіан, Г. Блум, Л. Вагнер, Г. Джонсон, Б. Зіммерман та ін. В Україні, а також у країнах колишнього СРСР, на жаль, доводиться констатувати недостатню дослідженість творчості цієї письменниці. Так, на сьогодні надруковано близько 30 статей і рецензій на твори Оутс (розвідки Т. Денисової, Н. Висоцької, О. Зверева, О. Мулярчика, М. Пальцева). Але творчий доробок Оутс не розглядався у зв'язку з сучасними світоглядними парадигмами: феміністською, постмодерністською. Зазначені дослідження містять аналіз ранніх творів письменниці, здебільшого оповідань. Поза увагою критиків залишились романи та повісті 90-х рр. XX ст., як: "Перше кохання", "Полум'я", "Шалена", "Марія: життєпис", "Сонцестояння", "Білявка". На нашу думку, ці романи є ключовими у розумінні важливості "жіночої проблематики" та художньої специфіки прози Дж.К. Оутс. Саме ці фактори зумовлюють **актуальність** нашого дослідження.

Мета нашої наукової розвідки полягає в тому, щоб визначити місце Джойс Керол Оутс у феміністській літературі США і, ширше, в сучасному літературному процесі. Мета роботи зумовила постановку та розв'язання наступних **завдань**: розгляд авторської позиції Дж.К. Оутс щодо проблеми становища жінок у суспільстві; аналіз своєрідності системи жіночих образів у її прозі; уточнення ролі та значення творчості Оутс у контексті феміністської літератури другої половини XX століття.

Особливо яскраво феміністські тенденції у творчості Оутс проявляються у створених нею жіночих образах. У романах представлена велика кількість жіночих персонажів, які отримали риси соціальних типів: це й дівчата-підлітки (жертви насильства та бунтарі), й молоді та зрілі жінки в пошуках міфологічного щастя – "чоловіка-володаря та захисника", жінки, розчаровані отриманим "родинним затишком" і досвідом материнства, "сильні" жінки-хижачки та "нові" жінки-інтелектуали та митці.

Дж.К. Оутс і як жінку, і як письменницю не можуть не хвилювати проблеми, висвітлення й вирішення яких є наріжним каменем у працях феміністок, зокрема К. Міллет, М. Фуллер [2; 3].

Як літературний критик, Джойс Керол Оутс не могла обминути питання зображення жінок у творах чоловіків-письменників. "У класичній американській літературі, – зазначає письменниця, – немає місця для повного образу жінки, тому що в ньому показуються тільки соціальні зв'язки і суспільство – саме те, від чого намагається втекти охоплений духом романтичного протесту чоловік, який вирушив на пошуки " нової території" (Гек Фінн у Марка Твена), змісту життя в океанських просторах (Ізмаїл у романі Германа Мелвілла "Мобі Дік") або в лісові хащі (автобіографічний герой "Уолден" Г. Торо)" [4: 49].

Дж.К. Оутс на сторінках романів і оповідань намагається розвінчати міфи та приписи, які узаконюють нерівноправність статей, викрити негативність існування в суспільній свідомості застарілих патріархальних стереотипів про природу та призначення жінок. У центрі уваги письменниці традиційно постає проблема соціального, психологічного та духовного поневолення жінки, замкнутість її життєвого простору межами сім'ї, обмеження її досвіду відведеною для неї роллю. Авторка розглядає поняття жіночої екзистенції, жіночого призначення і досвіду в суспільстві у різних аспектах, послугуючись різними підходами.

У романах "Ти повинен це пам'ятати" (1987), "Полум'я: сповідь дівчини з банди" (1993), "Шалена" (1997), повісті "Перше кохання" (1996) головні героїні, підлітки, стають жертвами сексуальних домагань і об'єктами принижень через недостатність уваги та любові батьків; через байдужість та неухважність до їхніх переживань матерів; через замовчування в суспільстві таких гострих проблем, як спокушання малолітніх та інцест ("Перше кохання", "Ти повинен це пам'ятати"); через вплив культових лідерів на розвиток молодого покоління ("Шалена"); расову нетерпимість ("Тому, що це – гірко, і тому, що це – моє серце" (1990)).

У повісті "Перше кохання", романах "Шалена" та "Ти повинен це пам'ятати" Джойс Керол Оутс протагоністи-дівчата вперше зіштовхуються з сексуальним досвідом, який стає трагедією в їхньому житті. Письменниця розповідає про драму прозріння героїнь, про відкриття ними, що зло є такою ж повноправною складовою життя, як і добро. Людина так влаштована, що тільки зустріч зі злом, ініціація у світ зла, змушує її вперше по-справжньому замислитися про те, хто вона така, переводить зі стану неусвідомленого задоволення життям і собою до болісної саморефлексії, обов'язковому супутникові пошуків самої себе, невід'ємному компонентові процесу особистісної самоідентифікації. Письменниця досліджує соціальні та сімейні корені того зла, що з ними трапилось, а також заглиблюється в тему "жертва та насильник", проблему "жіночого мазохізму". Показовим у цьому плані є твір "Перше кохання" [5].

Головна героїня "Першого кохання" – Джозі С., одинадцятилітня дівчина, що приїхала разом із матір'ю жити до тітки Елізи Беркхардт. У цьому ж будинку перебуває на літніх канікулах двадцятип'ятирічний Джерред-

молодший – кузен Джозі, студент Пресвітеріанської семінарії. Цей суворий, огорнутий ауурою таємниці родич зачаровує Джозі. Для її допитливого розуму він – містична та цікава постать. Джозі стає жертвою кузена. Джеред спокушає дівчину, після чого вона проходить крізь "хрещення" кров'ю та брудною водою. Тепер їх поєднує страшна таємниця заборонених стосунків. Поступово між жертвою та насильником виникає "кохання". Джозі відчуває жах перед родичем, але, водночас, зачарована ним і мириться з подальшим приниженням. Вона навіть допомагає Джереду в його "релігійних" жертвопринесеннях.

На нашу думку, в романі присутня важлива тема – *пошук героїнею власної ідентичності*. Але саме існування Джозі, її особистість, її істинна душа є основною темою цієї розповіді, про що свідчить епізод, коли Джозі переглядає книги в бібліотеці Беркхардтів. Її вражає велика кількість зображень Ісуса Христа на стінах, у різних іпостасях та одяннях [5: 67]. Джозі шукає автентичного Ісуса, але їй це не вдається: вона бачить лише різні інтерпретації Його образу. Саме так героїня дозволяє іншим людям визначати її власне "я": спочатку матері, потім Джереду, який розбещує її, демонструючи фотокартки оголених, замордованих дівчат. Джозі здається, що на цих фото вона бачить своє обличчя. Під час фінального "випробування віри", яке привело б її до повної деградації, Джозі виявляє акт зради та непокори "Володарю", розриває пута чарів свого кузена та знаходить власне автентичне "я".

У романі "Шалена" простежується життєвий шлях головної героїні, Інгрід Бун, від дитинства до років ранньої зрілості; подається опис руйнування та спустошення її особистості, майже повного її знищення. Дівчинка виростає в самотності та вчиться не ставити зайвих запитань. Єдиною втіхою для неї є мрія про зустріч із батьком, який залишив їх з матір'ю. Його образ переслідує та мучить героїню. Знесилена невдалими спробами повернути втрачену батьківську любов, Інгрід прагне будь-якого прояву чоловічої уваги. Це приводить до того, що вона стає об'єктом сексуальних домагань однолітків і старших чоловіків. Дівчина знаходить собі розраду в алкоголі, наркотиках і випадкових інтимних стосунках. Далі розвиток подій передбачає те, про що писала Сімона де Бовуар у книзі "Друга стаття": "...фрейдівський "комплекс Електри" не пов'язаний із сексуальним потягом, як уважав психоаналітик: це глибоке самозречення суб'єкта, який погоджується зробити з себе об'єкт покорі й захоплення" [6: 235]. Прізвисько героїні в школі – Лялька – відображає суспільне становище парії та сексуальної іграшки. Головна героїня роману "Шалена" зустрічає ватажка мотоциклістів-прибічників сатанинського культу Інока Скеггса і членів культу, які її гвалтують, спотворюють обличчя, калічать.

Описи проявів насильства акцентують увагу читача на темі боротьби із жіночою сексуальністю, що є одним із характерних проявів жінконеадаптивності, зумовленої глибинним почуттям страху чоловіка до жінки, до її "інакшості". Зважаючи на наукові матеріали у різних сферах досліджень, можна сказати, що ця проблема для чоловіків є одвічною [7]. Страх перед фатальною силою "іншої" породжує інстинктивну ненависть чоловіка, бажання знищити привабливість жіночого тіла, розправитися із його спокусливістю, зідрати з обличчя красу так, ніби це лише штучна маска. Втративши красу, жінка втрачає сексуальність, втративши сексуальність, жінка перетворюється на порожнє місце.

З новим поглядом на дівчат-підлітків підходить Джойс Керол Оутс у романі "Полум'я: сповідь дівчини з банди". Оутс створила соціальні типи юних протагоністів, що борються проти обмежень їхньої свободи, їхніх прав, проти авторитету дорослих. Вони відмовляються виконувати вимоги щодо зразкової поведінки для "маленьких леді". У романі зображені таємні бажання, страхи та обурення жінок. Герда Лернер, американський історик фемінізму, аналізуючи колективну свідомість жінок, наголошує на тому, що вона містить у собі ті самі стадії, що й у дівчат із "Полум'я": перша стадія – "усвідомлення жінками того, що вони належать до нижчої, залежної групи людей, і – як члени цієї групи – вони страждають від несправедливого поводження з ними. У них з'являється розуміння, що такий стан речей – не природний, а встановлений суспільством. Приходить потреба та почуття "сестринства", визначення цілей та планів, і, зрештою, розвивається "альтернативне бачення майбутнього" [8: 198].

Дж.К. Оутс виступає проти голої фізіології в трактуванні жіночої сексуальності, проти пояснень жіночої психології істерією та бажанням мати чоловіка. Своїми творами вона намагається заперечити думку Ф. Ніцше про те, що "змістом життя жінки є чоловік" [9: 385].

Про те, чим закінчується такий пошук *чоловіка-захисника* та володаря повість "Чорна вода". В образі головної героїні Келлі Келлехер оживає міф про "мрію американської дівчини". Це міф, з яким вона виросла, в який вірить: жінка повинна належати чоловікові, щоб бути в безпеці. У пошуках чоловіка, який би став їй опорою в житті, непомітно для себе, вона стає *лялькою* як у руках батьків, так і чоловіків, з якими зустрічається.

У тексті часто повторюються слова: "Ти знаєш, що ти – чиясь маленька дівчинка" [10: 27]. Їх промовляє Келлі Келлехер і в останні хвилини свого життя. Під каламутними водами річки вона відчайдушно намагається знайти відповіді на запитання: у чому був зміст її життя, як трапилося, що вона опинилася в такому становищі? Вона розчарована у своїх ідеалах, втратила ілюзії та надії, отримала досвід зради, болу та приниження. Келлі відкривається читачеві як жінка, життя якої постійно контролювалось чоловіками. Жінка – невольниця власного мовчання. Вивільнене мовчання передається голосу оповідача – жіночій душі і розуму, який ніби збоку фотографує світ жіночих рефлексій [10: 147].

У творі "Чорна вода", як і в романах "Сад радощів земних" (1967) та повісті "Перше кохання", *ріка* постає як втілення межі поміж світом звичним і світом незбагненим для повсякденної свідомості. Ріка є своєрідною альтернативною дорогою. *Дорога* символізує мандри чоловічі. Дорога вимагає виходу поза власні межі, рух вперед, експансії. *Ріка* як архетип жіночого передбачає рух углиб, до власного дна, до сутності. Власне занурення, поглинання водою означає позбавлення того, що становить людську індивідуальність для світу, символізує собою подолання плоского виміру поверхні – до того ж, специфічно жіноче, зреалізований вибір відповіді на запитання "хто я така?"

Романи Дж.К. Оутс сприяють розумінню того, як панування вкорінюється в душах тих, над ким панують, чому бути жінкою автоматично означає фіксацію позитивних ролей, усталених патріархальною культурою, згідно з якими чоловікові належить виключне право визначати й контролювати, а жінці не відведено ніякої іншої ролі, крім покірливого існування та залежності від чоловіка. Авторка вбачає корені підлеглості жінки не лише в жінкофобії суспільства, а й у невирішених соціальних проблемах.

На відміну від попередньої традиції, що розвивалася в напрямку ідеалізації образів материнства, оутсівські **жінки-матері** змальовані або безвідповідальними та егоїстичними, або розчарованими та спустошеними. Мати Джозі з роману "Перше кохання" та мати Інгрід з роману "Шалена" не бажають "грати" ролі матерів і взагалі бути матерями. Матір головної героїні роману "Марія: життєпис" (1986), Віра Зан'єк Кнауер, належить до того типу матерів, із якими діти ніколи не почувають себе у безпеці. Будь-яке слово чи дія можуть викликати шквал погроз та фізичну розправу. Схожі риси характеру отримують продовження та розвиток у доньці.

Джойс Керол Оутс показує, яким руйнівним для жіночого "его" може стати **шлюб**. Письменниця руйнує патріархальний міф про те, що традиційною й природною формою жіночого буття, її щастям є народження та виховання дітей, повна залежність і підкорення чоловікові. Діти від невдалих шлюбів не приносять матерям омріяного щастя, а подовжують їхні муки та страждання.

Суттєвим кроком в еволюції творчості письменниці та ще однією відповіддю на запитання: "Що означає бути жінкою?" – стало створення нових **образів жінок-інтелектуалок**. Оутс ставить таку жінку в центрі своїх творів, доручає їй вирішувати загальнолюдські (привілей віддавна чоловічий) питання. Вони вириваються з обмеженого кола родини у простір повного буття. Їхнє життя розвивається вже ніби за умов цілком досягнутої рівноправності статей.

Романом "Марія: життєпис" Джойс Керол Оутс вводить у літературу протагоніста-жінку – університетського професора, яка цікавиться проблемою "жінка та література". Мова йде про феміністський варіант "університетської прози", який виник у 60 – 70-ті роки ХХ століття (твори Г. Годвін, С.Ф. Шеффер, Е. Лурі). У цьому творі талант письменниці розкривається в дещо іншій площині. У ньому відчувається прагнення Оутс зрозуміти механізм, що призводить до певних перемін у суспільстві. Образ популярної журналістки, Марії Кнауер, яку романістка ставить у центрі розповіді, вибраний досить вдало. Марія втілює в собі той тип сучасної жінки-інтелектуалки, яка сама будує власну кар'єру.

Оутс використовує опис життєвих перипетій героїні для того, щоб поступово підвести читача до думки, що це – роман про становлення критика життя, не тільки в професійному, але й у соціальному значенні. Джойс Керол Оутс є однією з перших письменниць США, яка у своїй творчості зосередилась на створенні образів сучасної жінки. Романістка відкидає традиційне зображення жінки й створює нових героїнь, які, не задовольняючись ролями слухняних дружин, улесливих коханок чи жертв сексуальних домагань, намагаються самореалізуватися; самі творять себе й кар'єру.

Роман "Сонцестояння" (1985) Джойс Керол Оутс присвятила розкриттю глибини стосунків між жінками, незалежно від стосунків із чоловіками. Письменниця дає прообраз особливого феномену, який почав складатися в другій половині ХХ століття і який формувався в руслі феміністичної ідеології, а саме жіночої дружби. Жіноча дружба між Монікою Дженсен і Шейлою Треск виникає на основі солідарності, близькості інтересів, пошуку емоційної підтримки після болісного розриву шлюбних стосунків з чоловіком (з боку Моніки), а також потреби вийти поза вузькі межі замкнутого приватного життя.

Принципово новим у романі є те, що Оутс пише про жіночу сексуальність, але пов'язує останню не з природністю основного інстинкту – дітонародженням, а навпаки, ствердила її як поле індивідуальної свободи жінки. Сенса жіночої вільної любові не в тому, щоб "мати чоловіка", а в тому, щоб бути вільною.

У "Сонцестоянні" письменниця створила унікальний опис дружби між двома жінками. Досі в численних творах, темою яких було товаришування, єдність двох жінок (реальна чи вдавана) розглядалась на тлі ставлення до чоловіків, або ж до суспільства загалом. "Сонцестояння" є романом, у якому жінки визначаються не в залежності від стосунків із чоловіками чи суспільством – але, винятково, з погляду на ставлення одна до одної. Це – надзвичайно велике досягнення в історії літератури.

Отже, на основі аналізу прозових творів Джойс Керол Оутс ми можемо говорити про феміністські тенденції в її творчості, або про присутність рис феміністської літератури. Це зумовлено, передусім, стурбованістю автора – як жінки і як письменниці – становищем жінки в сучасному суспільстві, а також незадоволенням тим, як зображаються жінки письменниками-чоловіками. Письменниця критикує стереотипність зображення жінок у творах чоловіків-письменників, підіймає на сторінках своїх творів теми та проблеми, які є актуальними для феміністської літератури: роль жінки в сім'ї та суспільстві, деміфологізація материнства, залежність від чоловіків, приниження, насильство над жінками в родині та суспільстві, самовизначення та самореалізації жінки, пошук власної ідентичності. Але, ми вважаємо, що проблематика романів Дж.К. Оутс виходить за межі власне феміністської. Поряд з проблемами жіночими на сторінках своїх творів Оутс піднімає глобальні людські проблеми, для яких не існує статевого розмежування. Письменниця досліджує соціальні та сімейні причини насильства над жінками та підлітками, психологічних травм, самогубства, розчарувань у житті та втрати особистості. Гендерна проблематика зводиться зрештою у текстах Оутс до проблеми пошуку людського призначення.

Сьогодні стало очевидним, що жінки-письменниці відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку літератури з найбільш ранніх стадій її розвитку. Дуже часто їхнє перо скероване на зображення мало примітних для чоловічого ока сторін жіночого життя (Фленнері О'Коннор, Енн Тайлер, Тоні Моррісон, Джоан Дідіон, Юдори Велті). На нашу думку, Джойс Керол Оутс займає почесне місце серед цих майстринь слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Oates J.C. How is Fiction Doing // The New York Times. – 1980. – Dec.14. – P. 7.

2. Fuller M. Woman in the Nineteenth Century. – N.Y., 1971. – 364 p.
3. Millett K. Sexual Politics. – New York: Avon Books, 1970. – 217 p.
4. Oates J.C. The Profane Art: Essays and Reviews. – N.Y.: Dutton, 1983. – 212 p.
5. Oates J.C. First Love: A Gothic Tale. – Hopewell, NJ: Ecco Press, 1996. – 90 p.
6. Бовуар С. Друга стаття. В 2 т. – Т. 1. – К: Основи, 1994. – 390 с.
7. Мілет К. Антропологічний аспект: міф та релігія // Сексуальна політика / Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – С. 85-97.
8. Lerner G. The Creation of Feminist Consciousness: From the Middle Ages to Eighteen – Seventy. – Oxford University Press, 1993. – 298 p.
9. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. В 2 т. – М., 1990. – Т. 2. – 328 с.
10. Oates J.C. Black Water. – N. Y.: Dutton, 1992. – 154 p.

Матеріал надійшов до редакції 10.04. 2008 р.

Нагачевская Е.А. Феминистские тенденции в творчестве Джойс Керол Оутс.

В статье исследуются художественно-эстетические особенности романной прозы американской писательницы Дж.К. Оутс в феминистском аспекте. Рассматриваются черты феминистской литературы, которые проявляются в созданных романисткой женских образах и проблематике романов. Творчество писательницы интерпретируется как явление, возникшее на пересечении многих факторов культурной жизни второй половины XX и начала XXI веков.

Nagachevska O.O. The Tendencies of Feminism in Joyce Carol Oates' Novels.

The author of the article investigates the artistic and aesthetic peculiarities of J.C. Oates' novels from the perspective of feminist prose, which become apparent in Oatesian female characters and the main issues of her novels. The author's fiction is viewed as a specific phenomenon, which appeared at the intersection of various cultural life factors of the second half of the XX – the beginning of the XXI century.